

A SZEGHALOMI KISTÉRSÉG VIDÉKFEJLESZTÉSI LEHETŐSÉGEINEK ÉRTÉKELÉSE

Hegedűs Gábor – Nagy Imre

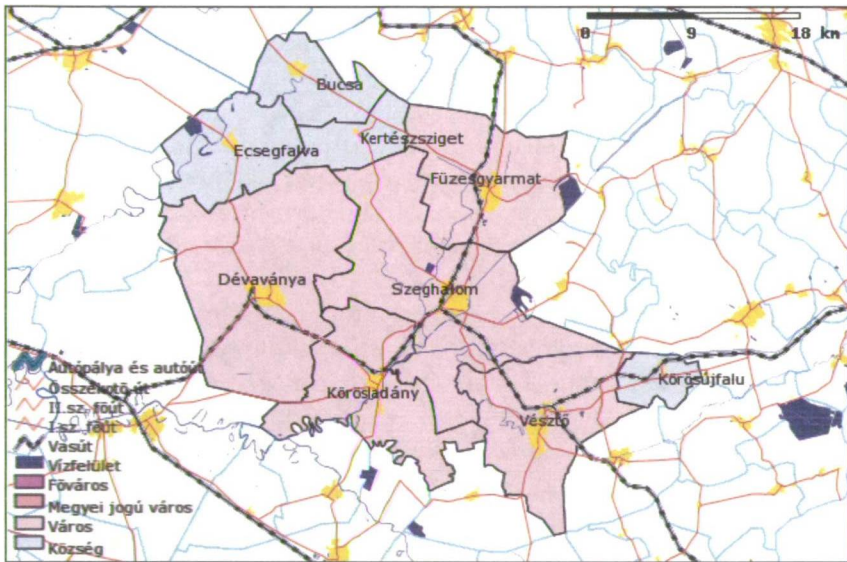
Tanulmányunk célja, hogy megvizsgáljuk a Szeghalomi kistérség vidékfejlesztési adottságait és lehetőségeit. Ez többfajta módon is lehetséges, kutatásunk középpontjában a helyi érdekcsoportok (aktorok) véleményének elemzése állt. Tanulmányunkban összegezzük vizsgálatunk legfontosabb eredményeit. 2014-ben végzett kutatásunk során legfontosabb kutatási módszerünk a félig strukturált interjúk készítése volt, melyeket a különböző kistérségi érdekcsoportok képviselőivel végeztünk. Ennek keretében összesen hat kistérségi érdekcsoportot vizsgáltunk. A helyi gazdasági és civil szféra, a helyi értelmiség és politikum, a kistérségi társulás és a LEADER Helyi Akciócsoport képviselőit vontuk be a kutatásba. Az interjúk során számos témakört vizsgáltunk, ezekből kutatási összefoglalónkban a kistérség természet- és társadalomföldrajzi jellemzőire, valamint vidékfejlesztési tevékenységére és jövőképeire vonatkozó eredményeinket ismertetjük.

Összefoglalónknak nem célja a kistérség történelmi és földrajzi jellemzőinek, illetve vidékfejlesztési intézményrendszerének és tevékenységének részletes elemzése, ezekről a hivatkozott szakirodalmakban, forrásokban bőséges információk találhatóak. Kutatásunk térbeli elemzési keretként a Szeghalomi kistérség területét vizsgáljuk. A Magyarországon 1994-ben létrehozott statisztikai, majd később területfejlesztési és közigazgatási funkciókkal bővült kistérségek fontos, az Európai Unió NUTS rendszerében a LAU (Local Administrative Units – helyi közigazgatási egységek) 1 szintjének megfelelő térbeli egységek voltak. Jelentőségük azonban 2013-tól lecsökkent, kutatásunk időszaka alatt, 2014-ben pedig megszűntek. Ennek ellenére a Szeghalomi kistérséget (2004-2014 közötti területi lehatárolás) választottuk térbeli kutatási alapegységünként, mivel a többi, jelenleg létező LAU 1 területi szintű egység – járás, LEADER Helyi Akciócsoport – többek között funkciója vagy túlzottan nagy térbeli kiterjedése miatt megítélésünk alapján nem teljesen pótolhatja a megszűnt kistérséget.

Az „abszolút vidékes” és „mezővárosias” típusba tartozó (Csatári 2011) Szeghalomi kistérség a Dél-Alföldi tervezési-statisztikai régióban, Békés megye északi részén található (1. ábra). Területe 2014. jan. 1-jén 1010 km², lakónépessége 38 905 fő volt [1]. 9 településből 5 városi jogállású, a városok közül Szeghalom a legnépesebb, amely sok szempontból a kistérség hagyományos központja (1. táblázat). A kistérség területére alföldi volta ellenére néhány sajátosabb, egyedibb és a vidékfejlesztési lehetőségeit részben meghatározó vonás is jellemző, melyekre a következőekben bővebben kitérünk.

A kistérség részben magába foglalja a Sárrét (Kis-Sárrét és Nagy-Sárrét) néprajzi és természetföldrajzi tájegységek egy részét. A sokféle módon lehatárolható Sárrét a 19. századi ármentesítésig, vízrendezésig alapvetően kiterjedt mocsárvilág volt, az ahhoz kötődő tájhasználat, településrendszerrel, életmóddal és hagyományokkal (Szilágyi

2009). Egyes források szerint a természetföldrajzi adottságok miatt a török hódoltság időszakában és azt követően sem néptelenedett teljesen el – alapvetően református vallású, magyarok lakta, „szabályos” kis és középnagy falvai többnyire megmaradtak, illetve részben újratelepültek (Beluszky 2001). A vízrendezés előtti természetföldrajzi viszonyok miatt sem tudott jelentősebb városi funkciójú település kialakulni a Sárrét térségében. A tanyásodás folyamata pedig csak a 19. század végén, 20. század elején, mértékét és típusát tekintve az Alföld sok más területéhez képest kevésbé intenzív módon ment végbe (Beluszky 2001). További egyedi jellemzőnek tekinthető, hogy a 19. századi folyószabályozások és vízrendezések rendkívüli mértékben átalakították a tájhasználatot és az ehhez kötődő életmódot (Andó 1974, Beluszky 2001, Szilágyi 2009).

1. ábra. A Szeghalomi kistérség 2014-ben (forrás: [2])

1. táblázat. A Szeghalomi kistérség települései 2014-ben (forrás: [1])

település			
neve	jogállása	területe (ha)	lakónépessége (fő)
Dévaványa	város	21 655	7 874
Ecsegfalva	község	7 899	1 271
Füzesgyarmat	város	12 734	5 819
Kertészsziget	község	3 911	379
Körösladány	város	12 379	4 623
Körösújfalú	község	2 530	470
Szeghalom	város	21 713	9 254
Vésztő	város	12 570	6 992

A kistérség területe Magyarország belső periferiájának tekinthető (e kistérség esetében a határvonalak egy része egyúttal megyehatár is), ezenkívül értelmezésünkben az első világháború után közvetve külső, államhatár menti periferiává vált (az 1940-1944 közötti időszak kivételével). Ennek egyik oka például, hogy bár nem érintkezik a magyar-román határszakasszal, a trianoni határok a fontos térkapcsolatait (például Nagyváraddal való vasúti összeköttetés) szüntették meg. A kistérséget azonban nemcsak helyzeti, hanem fejlettségi (gazdasági-társadalmi elmaradottság) periferiának is tekintjük. A kistérség területe és annak települései számos beosztás szerint hátrányos helyzetűeknek számítottak és számítanak [3], [4], [5].

A hátrányos helyzet részben egyedi történelmi okokra vezethető vissza. A 19. század második felében végbemenő vízrendezéssel egybeeső agrárkonjunktúra fejlődést jelentett. A 20. század legelejétől viszont például a földhiány, a nagybirtokok relatív túlsúlya, a mezőgazdaság kedvezőtlen természeti adottságai és viszonylagos fejletlensége hatására – például a belterjesség alacsony foka – a polgárosodás folyamata felemás módon ment végbe, és a kis- és szegényparasztk helyzetük súlyossá vált (Szabó 1974, Féja 1980, Márkus 1996). Ugyanakkor a helyi társadalmi elit képes volt arra, hogy jelentős anyagi ráfordítások árán fejlessze a közoktatást (középfokú oktatási intézmények önerőből való létrehozása Szeghalmon 1926-ban és 1942-ben). Az államszocializmus évtizedeiben a primer szektorból a szekunder szektorba való foglalkozási átrétegződés a kistérség területén viszonylag jelentősebb volt. Ennek egyik oka, hogy a mezőgazdasági termelés – így az ebben az időszakban jellemző háztáji gazdálkodás – természeti feltételei például Békés megye déli részeihez képest rosszabbak, és az intenzív mezőgazdasági termelés hagyományai sem igazán jellemzőek. Az 1960-as évek végétől részben a túlnépesedés gondjainak enyhítésére és a teljes foglalkoztatottság elérésére munkaerőigényes és versenyképesnek csak kevésbé tekinthető ipari üzemeket telepítenek a kistérség területére (Márkus 1996). Az 1989-1990-es rendszerváltozást követően sem javult érdemben a kistérség településeinek gazdasági-társadalmi helyzete (amelynek jellemzői például a viszonylag magas munkanélküliség, elvándorlás és elöregedés, valamint az alacsony iskolázottság). Pozitívumnak tekinthető azonban, hogy jó néhány más alföldi kistérséggel ellentétben az államszocialista időszak ipartelepítési hulláma során létrejött üzemek jelentős része átalakult formában megmaradt (Kőváry (szerk.) 1999), [6].

Sajátos, bár Békés megyében nem egyedi jellemző, hogy a Szeghalomi kistérség településeinek területi beosztása közigazgatási értelemben gyakran és sokat változott, valamint, hogy a különböző célú LAU 1-es szintű beosztások olykor jelentősebben eltérnek egymástól. Békés és Jász-Nagykun-Szolnok vármegye érintett határszakasza többször módosult, és a szeghalomi járás egyéb határai szintén változtak a dualizmus időszakától a járások rendszerének 1983-as megszüntetéséig. Az ezt követően létrehozott szeghalomi városkörnyék ismét más területi kiterjedésűvé vált. Az 1994-ben megalkotott kistérségi beosztás, majd annak 1997-es és 2004-es módosításai ismételen megváltoztatták a kistérség területi kiterjedését (így például 2004-ben Okányt és Zsadányt a Sarkadi kistérséghez csatolták, a Szeghalomi kistérség végső területi formájában ekkor jött létre). A 2013-ban létrehozott Szeghalmi járás területe pedig nem

egyezik meg a kistérség területével, mivel Ecsegfalva és Dévaványa települések a Gyomaendrödi járáshoz kerültek. Az Európai Unió 2007-2013-as programozási időszakában létrehozott, vidékfejlesztési célú, szeghalomi központú LEADER Helyi Akciócsoport (Körös-Sárréti Vidékfejlesztési Egyesület) teljes egészében magában foglalta a Szeghalomi kistérség területét. Ezen kívül viszont a Sarkadi kistérség egészére és a Békési kistérségből két településre ugyancsak kiterjedt, vagyis területe jóval nagyobb a Szeghalomi kistérség területénél.

Összegzésként megállapítható, hogy a Szeghalomi kistérség egy gyakran változó területi kiterjedésű, részben egyedi sajátosságok (például történelmi fejlődés, településrendszer, a mezőgazdaság viszonylag kedvezőtlen adottságai) jellemezte periférikus helyzetű alföldi LAU 1-es szintű területi egység. Gazdasági és társadalmi elmaradottságát érdemben nem sikerült ezidáig csökkenteni.

Az interjúzás kutatási eredményei is alátámasztották, hogy az interjúalanyaink többsége ismeri a kistérség említett térbeli lehatárolásbeli változásait. A sokféle, egyszerre életben lévő vidékfejlesztési, közigazgatási felosztás véleményük alapján megnehezíti a hatékony vidékfejlesztési tevékenység végzését. Így például a Gyomaendrödi járáshoz tartozó Dévaványa és Ecsegfalva sok szállal kötődik a Szeghalomi kistérséghez is, vagyis a járások kialakítása során a földrajzi tényezőkre és a tradíciókra nagyobb hangsúlyt lehetett volna fektetni. A kistérséget, a LEADER Helyi Akciócsoportot vagy esetleg mindkettőt egyenlő mértékben tartják a legmegfelelőbb vidékfejlesztési egységnek. Egyes interjúalanyok szerint az előbbi előnyei a területi koncentráció és az eddigi hagyományok továbbvitele, az utóbbi hátránya pedig, hogy túl nagy területet fog át, ami a hatékony koordinációt gátolja. Mások véleménye alapján a LEADER Helyi Akciócsoport előnye, hogy abban a különböző helyi érdekcsoportok egyformán képviseltetik magukat. Az említett együttműködés keretében közvetlenebb kapcsolatba lehet kerülni a román-magyar határ menti településekkel, ami gazdasági előnyöket jelenthet.

Az interjúkban a Szeghalomi kistérség természet- és társadalomföldrajzi jellemzőit szintén vizsgáltuk. A kistérség természeti környezetével kapcsolatban interjúalanyaink főként pozitívumokat említettek. Az érintetlen természeti környezet és táj (például a vízi élőhelyek), a természetvédelmi területek fontos fejlesztési lehetőségeket jelenthetnek. A gyenge minőségű termőterületek, az ásványkincsek hiánya viszont problémaként jelenik meg.

A kistérség társadalmi jellemzőit többségük meglehetősen kritikusan értékeli (előregedő társadalom, a fiatalok/szakképzett munkaerő elvándorlása, népességfogyás). Néhány, statisztikailag nehezebben mérhető jellemzőt (például közömbösség, vagy a tenni akarás, motiváció és kommunikáció hiánya) is említenek.

A kistérség gazdasági pozitívumai közül a mezőgazdasági hagyományokat és az országos átlagot meghaladó iparosodottsági fokot (a nagyobb városokban meglévő ipari cégeket) emelik ki. Ugyanakkor kedvezőtlenül nyilatkoznak a mezőgazdaság eltartóképességéről, és jelentősnek tartják az idénymunka szerepét. Új ipari befektetőket véleményük alapján igen nehéz letelepedésre bírni. A kistérség a szolgáltatások terén mennyiségi és minőségi értelemben egyaránt elmarad a megyei és országos átlaghoz képest.

A kistérség infrastrukturális jellemzői közül a közműlétesítményeket megfelelőnek, az intézményi infrastruktúra elemei közül az oktatási intézményeket (például Péter András Gimnázium és Szigeti Endre Szakképző Iskola) kiválónak tartják. A közlekedési infrastruktúráról viszont alapvetően rossz véleménnyel vannak (például útburkolatok minősége). A távolsági közlekedés (autóbusz és vasút) tekintetében sok a várakozási és menetidő, nem megfelelő a menetrend, ami megnehezíti az ingázást. A vasúti közlekedést ítélik meg a legkritikusabban, bár ennek fejlesztésében lehetőségeket is látnak. Az intézményi infrastruktúra elemei közül az egészségügyi szakellátást nem tekintik megfelelőnek (megritkuló/megszűnő szakorvosi rendelések, a komolyabb egészségügyi háttérrel igénylő beavatkozásra a kistérségben nincs lehetőség, hanem csak Gyulán/Békéscsabán, esetleg Berettyóújfaluban).

A kistérség kulturális életének és turizmusának sikerességével kapcsolatosan megoszlanak a vélemények. Egyesek szerint a jelenlegi kulturális-turisztikai programok (például szeghalomi boszorkányfesztivál, vésztői szüreti bál) sem minőségben, sem mennyiségben nem elegendők ahhoz, hogy jelentős turisztikai vonzerőt fejtsenek ki. A turisztikai infrastruktúrát hiányosnak tartják (például nincs elég kiszolgáló egység), aminek véleményük szerint a társadalom elzárkózása és gondolkodásmódja az oka. Mások szerint a kistérség a kulturális programokat illetően nincs lemaradva a környező kistérségekhez viszonyítva, és egyes településein igen gazdag a kulturális élet. Általános az interjúalanyok egyetértése abban, hogy a kistérség legfőbb turisztikai attrakciója a füzesgyarmati termálfürdő, és elégedettek az itt található kistérségi Tourinform-iroda működésével.

Az interjúalanyok szerint a kistérség periférikus elhelyezkedésű, és emiatt hátrányban van például Budapesthez vagy a nyugati országrészekhez képest. A periférikusságnak súlyos társadalmi és gazdasági következményei vannak megítélésük alapján. Ugyanakkor kiemelik a román határ közelsége jelentette lehetőségeket (a román-magyar együttműködésben rejlő gazdasági potenciál).

A sikeres kistérségi vidékfejlesztési intézményrendszerrel kapcsolatosan alapvetően eltér az interjúalanyok véleménye egymástól, ami a pozíciójukkal is magyarázható. Közülük a kistérségi társulás és a LEADER Helyi Akciócsoport képviselőinek véleményét emeljük ki. Az előbbi szervezet szakértője szerint a kistérségi társulás 2014-ig szakszerűen működött, és a pályázati források magas arányú elnyerését biztosította. Ehhez viszont kulcsfontosságú volt a megfelelő szakemberek alkalmazása. A különböző jogszabályváltozások és forrásmegvonások miatt viszont az eddigi kiváló kistérségi szakemberállomány iránt csökkent az igény. Szerinte a járássok egyre több funkciót fognak átvenni és megnő a szerepük a fejlesztési tevékenységben. A LEADER Helyi Akciócsoport képviselőjének véleménye viszont eltér az említettektől. Ő – az interjúalanyok egy része által vitatott módon – a LEADER intézményrendszerét tartja a vidékfejlesztésre legalkalmasabbnak. Az interjúalany egyesületének tevékenysége főként a Helyi Akciócsoportokhoz beérkező pályázatok kezelésére irányul. Megítélése alapján igen változó a pályázási kedv a települések körében. Elmondása szerint a Szeghalomi kistérség településeiről főként vállalkozásokkal kapcsolatos gazdaságélénkítő pályázatokat nyújtanak be.

Az összes interjúalany sikeresnek tartja a kistérségbeli pályázási tevékenységet, de nem kellő mértékben. A kistérségben az 1990-től 2014-ig tartó időszakban megvalósult fejlesztések közül a szennyvízhálózat, a telekommunikációs infrastruktúra, a kerékpárutak, a szociális ellátó intézmények kiépítését, valamint ipari park létesítést és a közútfejlesztést emelik ki. Meglátásuk alapján a fejlesztések a kistérség minden településén megvalósultak, de a legtöbbet valószínűleg Szeghalom fejlődött.

Az interjúzás fontos zárókérdése volt, hogy az interjúalanyok milyen fejlesztéseket tartanak szükségesnek a jövőben a kistérségben. A válaszokban a táji adottságokhoz igazodó természeti erőforrások fejlesztését emelték ki, ami a 2014-2020 közötti Területfejlesztési Operatív Program egyik fő szegmense (ennek keretében Körösladányban hajókikötőt, Körösújfaluban halásztavat szeretnének létesíteni, Szeghalmon a Sebes-Körös partján létrehozott Várhelyi Ifjúsági Tábor és Szabadidő Központot kívánják komplex módon fejleszteni). Az úthálózat minőségének javítására szintén nagy szükség lenne, és az egyik interjúalany meglátása szerint a régi hagyományokon alapuló vízi közlekedést szintén helyre kellene állítani (aminek nem csak turisztikai funkciókat kellene betölteni).

Ehhez a kérdéshez kapcsolódóan az alacsonyan képzett munkaerőt nagyobb számban alkalmazni képes élelmiszeripar fejlesztésének szükségességét ugyancsak említették az interjúk során. A turizmus terén szükség lenne a kistérség települései közötti nagyobb összefogásra. Az interjúalanyok meglátása alapján a közeljövőben a falusi- és ökoturizmus egyre fontosabb lesz a kistérségben. Emiatt újra kell éleszteni az államszocialista időszakban jelentős számú turistát vonzó vadászatot, valamint a kedvező vízi környezetet kihasználva a horgászati/halászati tevékenységet. Az összes interjúalany fontosnak tartja, hogy az infrastrukturális fejlesztésekhez kötődően tervezik az egykori Gyomaendrőd-Nagyvárad közlekedési hálózat helyrehozatalát, és a tervezéséhez szükséges forrásokra elnyerték már a támogatást.

Az interjúzás eredményeinek összegzéseként megállapíthatjuk, hogy az interjúalanyok hozzávetőlegesen azonos módon ítélik meg a kistérség különböző jellegű pozitívumait és negatívumait. Véleményük alapján a kistérség egyik fő pozitívuma az érintetlen természeti környezet, amely a közeljövőben fontos turisztikai vonzerővé válhat. Ugyanakkor súlyos társadalmi problémák jellemzik a kistérséget. Többek között a Szeghalomi kistérség periférikus földrajzi helyzete és a közúthálózat rossz minősége miatt nem várható jelentősebb működőtőke-befektetés. Viszont bíznak abban, hogy az említett hátrányok leküzdésével, előnyökké váló átalakításával sikerül jobban kiépíteni a nemzetközi gazdasági kapcsolatokat, például a magyar-román kapcsolatok elmélyülésével.

A Szeghalomi kistérség tehát – sok más alföldi kistérséghez hasonlóan – számos vidékfejlesztési negatívummal, ugyanakkor kellőképpen még ki nem használt pozitívummal is rendelkezik. A 2014-2020-as európai uniós programozási ciklus forrásai, hathatós központi, állami segítségnyújtással remélhetőleg lehetőséget teremtenek arra, hogy a kistérség periférikus helyzetéből eredő hátrányok mérséklődjenek, a gazdasági és társadalmi hátrányokat pedig sikerüljön csökkenteni. Ehhez kapcsolódó, kutatási eredményeinken alapuló fejlesztési javaslatként fogalmazzuk meg többek között a komplex humán erőforrás-fejlesztést, a műszaki

infrastruktúra, valamint a turizmus fejlesztését, a határ menti együttműködések szerepének növelését, továbbá az említett fejlesztési célokból következően a gazdasági versenyképesség javítását a kistérségben.

Irodalom

- Andó M. (1974): Békés megye természeti földrajza. In: Krajkó Gy. (szerk.): Békés megye gazdasági földrajza. Békés Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, Békéscsaba. 13-84.
- Beluszky P. (2001): A Nagyalföld történeti földrajza. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 274 p.
- Csatári B. (2011): Néhány gondolat az elmúlt két évtized alföldi változásairól. In: Rakonczai J. (szerk.): Környezeti változások és az Alföld. Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba. 363-371.
- Féja G. (1980): Viharsarok. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest. 164-174.
- Kőváry E. P. (szerk.) 1999: Békés megye: Körös-Sárrét. 3/6. CEBA Kiadó, Budapest. 140 p.
- Márkus I. (1996): Polgárosodó parasztság. A magyar társadalomfejlődés egy faluszociológus szemével. Magyarország felfedezése. Dinasztia Kiadó. Budapest. 119-151.
- Szabó F. (1974): Békés megye gazdasági és társadalmi fejlődésének főbb vonásai a XVIII. század elejétől napjainkig. – In: Krajkó Gy. (szerk.): Békés megye gazdasági földrajza. Békés Megyei Tanács Végrehajtó Bizottsága, Békéscsaba. 113-175.
- Szilágyi Zs. (2009): Sárrét posztmodern perspektívában. A táj történeti földrajza: az egységesülés és széttagolódás formái. – Tér és Társadalom. 23. 2. 113-133.

[1] Központi Statisztikai Hivatal, Magyarország közigazgatási helynévkönyve, 2014. január 1. (http://www.ksh.hu/docs/hun/hnk/hnk_2014.xls, letöltés dátuma: 2014. okt. 8.)

[2] Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer, Kistérségi Információs Modul

(https://www.teir.hu/rqdist/main?rq_app=kister_info_09&rq_proc=alap&kell_vissza=I&xterkod=3406, letöltés dátuma: 2014. nov. 4.)

[3] 67/2007. (VI. 28.) Országgyűlési határozat a területfejlesztési támogatásokról és a decentralizáció elveiről, a kedvezményezett térségek besorolásának feltételrendszeréről (http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=110519.156949, letöltés dátuma: 2014. nov. 11.)

[4] 311/2007. (XI. 17.) Kormányrendelet a kedvezményezett térségek besorolásáról (http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=112557.215415, letöltés dátuma: 2014. nov. 9.)

[5] 27/2013. (II. 12.) Kormányrendelet a szabad vállalkozási zónák létrehozásának és működésének, valamint a kedvezmények igénybevételének szabályairól (http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=158826.241550, letöltés dátuma: 2014. nov. 18.)

[6] Szeghalmi Kistérség Többcélú Társulás Gazdaságfejlesztési Programjának Aktualizálása. MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet, Békéscsabai Osztály, Békéscsaba, 2009.

(<http://www.szeghalmikisterseg.hu/~kisterseg/downloads/helyzetertekelesfriss.pdf>, letöltés dátuma: 2014. dec. 20.)